

**VAN EESTEREN
GESPREK
NUMMER 27**

**VAN DE ACADEMIE TOT HET AUP
DE JONGE VAN EESTEREN**

■ VERSLAG VAN EESTERENGESPREK #27

VAN DE ACADEMIE TOT HET AUP; DE JONGE VAN EESTEREN

Cornelis van Eesteren is vooral bekend als de bedenker van het Algemeen Uitbreidingsplan van Amsterdam. Maar hoe heeft Van Eesteren zich tot stedenbouwkundige ontwikkeld? Door wie en wat is hij daarbij geïnspireerd? In het Van Eesterengesprek #27 vertelt Sandra Guarda, auteur van *Cornelis van Eesteren. Ontmoeting met de avant-garde 1914-1929*, over de invloed van de internationale avant-garde en de samenwerking met kunstenaar Theo van Doesburg. Vincent van Rossem, bijzonder hoogleraar architectuurgeschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam, vertelt over de historische context van de stadsuitbreiding en Van Eesterens rol bij de oprichting van de gemeentelijke Dienst Stadsontwikkeling.

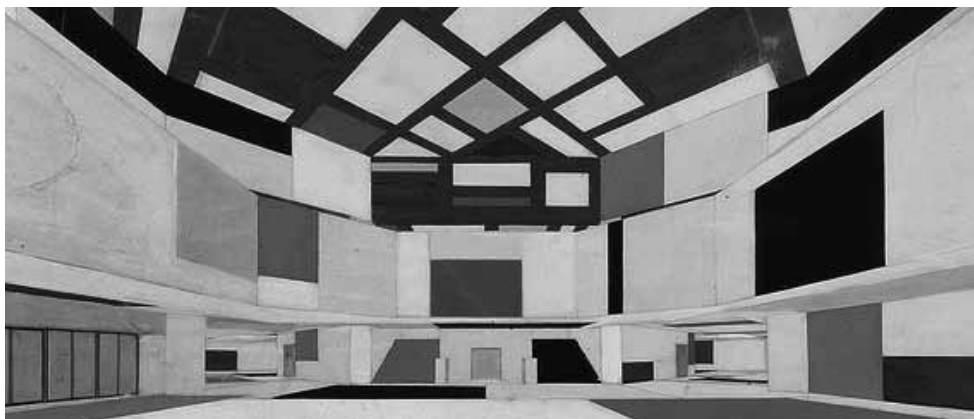
■ ALBLASSERDAM

Van Eesteren werd in 1897 geboren in een protestant gezin in Alblasserdam. Hij was de oudste zoon van aannemer Baltus van Eesteren. Diens bedoeling was dat Cornelis en zijn drie broers in de voetsporen van hun vader zouden treden en het familiebedrijf over zouden nemen.

In 1914 ging Van Eesteren naar de Academie van Beeldende kunsten en Technische Wetenschappen in Rotterdam. Maar in plaats van een toekomstige klantenkring van architecten op te bouwen die hem als aannemer in zouden schakelen, besloot Cornelis dat hij architect wilde worden. In 1917 behaalde hij zijn diploma en verhuisde naar Amsterdam voor de vervolgopleiding aan het Voortgezet en Hooger Bouwkunst Onderricht (de voorloper van de huidige Academie van Bouwkunst).

■ REIS DOOR EUROPA

In 1921 won Van Eesteren de prestigieuze Prix de Rome met een ontwerp voor een Instituut van Schoone Kunsten. Naast de gouden medaille ontving de student een jaarstipendium en de opdracht om de Noord-Duitse baksteenarchitectuur te bestuderen. Deze reis is cruciaal geweest in zijn ontwikkeling tot stedenbouwkundige. Hij maakte kennis met een nieuwe lichte architecten, ontwerpers en kunstenaars, waaronder Erich Mendelsohn, Adolf Behne, Hans

Ontwerp voor een ontvangsthal voor de Universiteit van Amsterdam; kleurschema en 'contra-constructie' Theo van Doesburg.

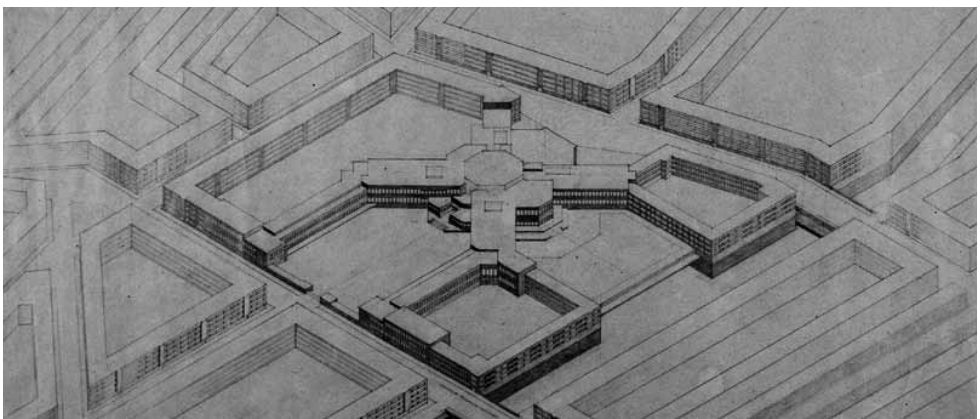
Richter en László Moholy-Nagy in Berlijn en Walter Gropius, El Lissitzky en Theo van Doesburg in Weimar. Daar bezocht hij het Bauhaus. Hij leerde over de verschillende ideeën die binnen de avant-garde bestonden en op elkaar inwerkten, zoals het Hongaarse en Russische constructivisme, het Italiaanse futurisme, het Franse kubisme, het Duitse expressionisme, Dadaïsme en De Stijl.

■ VAN DOESBURG

Vanaf hun ontmoeting in 1922 discussieerden Van Eesteren en Theo van Doesburg uitgebreid over de avant-garde kunst. Van Doesburg (1883-1931) was bijna vijftien jaar ouder. Met onder anderen Piet Mondriaan had hij in 1918 De Stijl opgericht; een 'artistieke beweging' die de kunst wilde 'bevrijden uit de ketenen van traditie en individualisme'. Die zuivering zou moeten leiden tot een nieuw evenwicht tussen het individuele en het collectieve. Van Doesburg had in korte tijd een stevige reputatie opgebouwd met zijn ontwerpfilosofie die draaide om de deconstructie van de bestaande vlakken door een slim gebruik van de primaire kleuren rood, geel en blauw en de niet-kleuren wit, zwart en grijs.

■ TELEURSTELLINGEN

Terug in Nederland leverde Van Eesteren zijn verslag van de reis in bij de commissie van de Prix de Rome. Zijn rapport bevatte gedachten over kunst, technologie, woningbouw, de maatschappij, en over hoe al die zaken samenkomen in de stad. De opdracht om de baksteenarchitectuur te bestuderen had hij naast zich neer gelegd. De commissie beoordeelde zijn rapport negatief en besloot het jaargeld stop te zetten. De schetsen die hij onderweg geproduceerd had werden afgedaan als 'knoeiwerk'. Ten slotte kreeg hij ook een onvoldoende voor zijn eindexamenproject. Alles bij elkaar een enorme teleurstelling voor Van Eesteren. Niet alleen vanwege de reputatieschade, maar ook omdat hij met dat jaargeld een studiereis naar de Verenigde Staten had willen maken.

■ STILISTISCHE ONTWIKKELING

Een pleister op de wonde was de opdracht die Cornelis van zijn vader kreeg; een woning ontwerpen voor de weduwe Van Zessen aan de West Kinderdijk in Alblasterdam. Het was Van Eesterens eerste project na de Prix de Rome-reis en hij wilde laten zien welke ideeën hij ontwikkeld had: geen decoratieve excessen, geen romantiek, maar zakelijkheid en een functionele plattegrond. Ook hier vulde Van Doesburg het ontwerp aan met een kleurenschema voor het huis.

■ GALERIE DE L'EFFORT MODERNE

Van Eesteren, Van Doesburg en Gerrit Rietveld gaan gezamenlijk aan de slag voor de Stijl-tentoonstelling in Parijs. Het resultaat is een collectief ontwerp voor drie huizen; het Hotel Particulier, het Maison Particuliere en het Maison d'Artiste.

Huis van Zessen te Alblasterdam,
West Kinderdijk op de achterkant gezien

Typerend voor de drie ontwerpen is dat erin de grens wordt gezocht tussen het functionele van de bouwkunst en de vrijheid van de esthetische verbeelding. Architectonische elementen, zoals deuren en ramen en het gebruik van kleuren, werken als contra-constructie. Wat voor- of achterkant is, is onduidelijk; de gebouwen lijken los te komen van ruimte en tijd.

Hoewel de huizen nooit werden uitgevoerd, is het ontwerpproces van beslissende invloed geweest op Van Eesterens intellectuele, artistieke en professionele ontwikkeling. Het leverde hem nieuwe mogelijkheden en ideeën op die hij later in zijn stedenbouwkundig werk toe zou passen door de stad op te delen in verschillende functies.

Van Eesteren (l) en Van Doesburg (r) aan het werk aan de maquette van het Hotel Particulier.

Op de achtergrond de tekening van het Maison Particuliere.

■ STEDENBOUWKUNDE

Tot ver buiten Nederland werd nagedacht over een oplossing voor het probleem van uit hun voegen groeiende steden. Het woningtekort vroeg om een snelle en effectieve aanpak en het wegennet moest worden aangepast aan gemotoriseerd verkeer. Daarnaast was men het erover eens dat vrijetijdsbesteding en groen meer in de stad moesten worden ingepast.

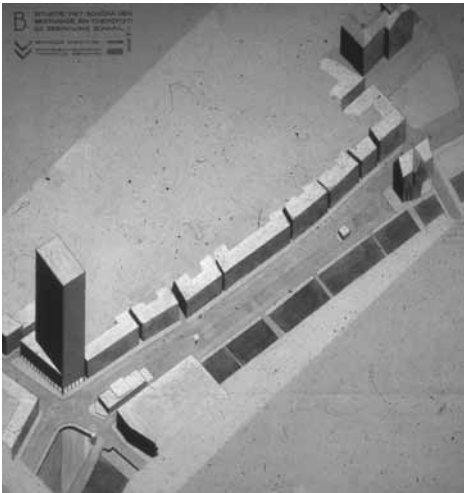
Vanuit Boston in de VS was de strokenbouw als stedenbouwkundige oplossing overgewaaid naar Duitsland. De stedenbouwkundige Schumacher experimenteerde hiermee voor zijn uitbreidingsplannen voor Frankfurt en Keulen, juist toen Van Eesteren hem bezocht.

In 1924 waagt Van Eesteren zich aan een eerste ontwerp voor een tuinstad met strokenbouw. Door het voorbeeld van Westhause begreep hij dat hij variatie moest aanbrengen, dat anders eentonig zou worden. Ook had hij in Duitsland gezien dat de stroken niet te lang mochten worden, dat ze goed op de zon moesten staan en dat de wijk bereikbaar moesten. Van Eesteren zou er altijd mee blijven stoeien, ook later in Amsterdam Nieuw-West.

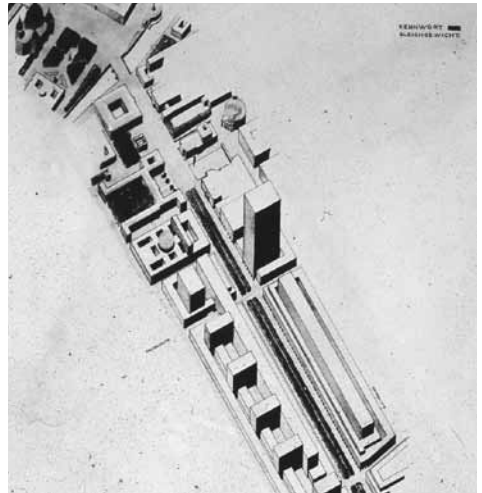
Westhause, stadsuitbreiding bij Frankfurt.

Van Eesterens had door het werk van Berlage geleerd dat met een paar aanpassingen, een heel ander ruimtelijk effect bereikt kon worden. Al in een eerder ontwerp van twee woonwijkjes in Alblasserdam had hij geëxperimenteerd met perspectieven met een 'knik' en met openbare gebouwen op de zichtlijnen zoals een kerk, een school of een badhuis. Bij een ontwerpwedstrijd voor het Rokin schiep hij een nieuw evenwicht tussen horizontaal en verticaal door een toren toe te voegen. Helaas vond Berlage, die in de jury zat, dit ontwerp te abstract.

Ontwerp Rokin 1924

Voor een volgende wedstrijd, voor Unter den Linden in Berlijn, herhaalt Van Eesteren deze formule; één hoge en een lagere kantoortoren zorgen voor een spannend evenwicht. In Berlijn werd het plan wél als geniaal ontvangen. Dit succes leidt tot de internationale doorbraak waar de jonge stedenbouwkundige al zo lang op hoopte, én een aanstelling als docent stedenbouw aan de Bauhochschule in Weimar.

Ontwerp Unter den Linden 1924

■ DE 'FUNCTIONELE STAD'

In Parijs volgt Van Eesteren vervolgens de studie stedenbouw aan de École des Hautes Études Urbaines. In Nederland bestond een dergelijke opleiding niet. Hij leert er in de eerste plaats dat voor een degelijke stedenbouwkundig ontwerp, onderzoek onontbeerlijk is. Het inventariseren van de rol die de stad speelt in het leven van haar inwoners, van reistijden tot recreatiebehoefte, maakt van de stedenbouwkundige meer een sociaal geograaf dan een ontwerper. Zijn leidraad wordt een stramen van vier primaire functies: wonen, werken, ontspanning en verkeer. In haar boek *Cornelis van Eesteren. Ontmoeting met de avant-garde 1914-1929* merkt Sandra Guarda terecht op dat Van Eesteren – hoewel via een academische route – de radicale kunsttheorieën waarmee hij in de jaren 20 kennis had gemaakt, nu in de praktijk brengt bij het werken aan 'de functionele stad'.

■ DE DIENST STADSONTWIKKELING

Van Eesteren is 32 als hij hoofd wordt van de net opgerichte afdeling Stadsontwikkeling van de dienst Publieke Werken van de gemeente Amsterdam. Samen met Theo van Lokhuizen werkt hij vanaf die tijd aan het Algemeen Uitbreidingsplan. Hij krijgt te maken met een grote achterstand; de woningnood is hoog. Van zijn de tekeningen is helaas niets overgebleven, op één foto na uit 1929. Daarop is te zien hoe de nieuwe wijken tegen de bestaande stadsrand van Bos en Lommer en Overtoomseveld aan worden gelegd.

Na de oorlog blijft hij werkzaam bij de gemeente Amsterdam, bijvoorbeeld als adviseur bij de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders. In 1948 wordt hij hoogleraar Bouwkunde in Delft.

Tekening uitbreidingsplannen 1934

■ LINKS

MEER LEZEN

Sandra Guarda, Cornelis van Eesteren. Ontmoeting met de avant-garde 1914-1929.
Uitgeverij Thoth, Bussum 2013.

■ COLOFON

Tekst: Anna Ietswaart

Beeld: Nederlands Architectuurinstituut, Bureau Monumentenzorg & Archeologie Amsterdam

Vormgeving: anoukjohanson.nl

Datum: 16-10-2013

■ VAN EESTERENMUSEUM

BURGEMEESTER DE VLUPTLAAN 125 | AMSTERDAM

WWW.VANEESTERENMUSEUM.NL

INFO@VANEESTERENMUSEUM.NL

